

DVA RIMSKA NAPISA IZ CRNE GORE.

U Crnoj Gori, na Grahovu, u selu Vilusima, otkopana su prije godinu dvije dana dva nadgrobna rimska kamena s napisom. Ja sam za njih saznao zimom od g. Radisava Jovanovića, slušaoca filozofskoga fakulteta na beogradskom univerzitetu, koji mi je dao od njihova teksta i jedan dosta dobar prijepis. Nekoliko vremena poslije toga obavijestio me je g. M. Daković, pravnik na istome univerzitetu, tačno o mjestu, gdje se ovi spomenici nalaze. U isto vrijeme on me je obavezao i time, što me je uputio na čovjeka, koji mi je dao mogućnosti, da ove interesantne napise tačno objavim. To je g. Nikola Kujačić, učitelj na Grahovu. G. Kujačić mi je s velikom gotovošću poslao od njih po jedan dobar otisak načinjen bugačicom. Ovoj gospodi neka je hvala na uslugama, koje su mi ukazali.

Naša dva spomenika imaju oblik pravokutnika. Oni su oba dugi po 2'15 m, široki 0'55 m, a debeli 0'20 m. »Kakvoća kamena — piše g. Kujačić — nije mi dobro poznata; izgleda mi, da je pješčar.« O reljefima, kojima su spomenici ukrašeni, nijesam na žalost ništa više mogao saznati do to, da je na jednom kamenu lijevo od napisa predstavljena jedna ženska prilika. G. Kujačić je bio dobar, da mi pošlje od njih otiske, ali su oni bili apsolutno nejasni i sasvim neupotreb-
ljivi. Površina, koju napis zahvata, duga je kod prvoga spomenika 1'25 m, a široka 0'40 m, kod drugoga pak 1'12 m i 0'42 m. Slova su lijepa i visoka, na prvom: 1. red 0'06 m, 2. red 0'045 m, 3. red i dalje 0'035 m, a na drugom: 1. red 0'066 m, 2. red 0'05 m, 3. red do kraja između 0'04 m i 0'035 m.

Napisi glase ovako :

I.

AGIRRO·EPICADI·F·PRINCIPI·K·SALTHVA
ET·TEMEIAE·GLAVI·F·FECIT·EPICADV·S·F
VTPRIMVMAETATIS·COMPLERVNT·TEMPORAVITAE
ET·GENITOR·FATO·CONDITVS·EST·TVMVLO
PROINVSINSCRIPT·PIETAS·NOMENMATRISQVEPATRIS
VTLEGERENT·CVNCTI·GENITORIS·NOMINASAEP
HOC·DECET·VTNATI·COMPONANT·OSSA·PARENTVM
ETCINERI·SEDEM SVBSTITVAT·PIETAS

Agirro Epicadi f(ilio), principi k(astelli) Saltthua
et Temeiae Glavi f(iliae). Fecit Epicadus f(ilius).

Ut primum aetatis compleverunt tempora vitae
 et genitor fato conditus est, tumulo
 protinus inscripsit pietas nomen matrisque patris(ue)
 ut legerent cuncti genitoris nomina saepe.
 Hoc decet ut nati componant ossa parentum
 et cineri sedem substituat pietas.

2.

CAIVS·EPICA·DII·PRINCEPS
 CIVITATIS·DOCLATIVM·HIC·SIT·VS
 HOC·FIERI·I·VSSIT·GENITOR·SIBI·ET
 SVIS·SET·FILI·EIVS·PI·ASSV·SEPICA·DV·S
 SCERDIS·VERZO·ET·SV·MMA·ADIECTA
 EFFICIT·IST·VD·OPV·SE·ST·PIETAS·NATIOVE
 HOC·AVX·SISSE·VIDENT·VR·ET·DECORANT
 FACTO·ET·DOCENTES·ESSE·PIOS

Caius Epicadi (filius) princeps
 civitatis Doclatium hic situs.
 Hoc fieri iussit genitor sibi et
 suis. Set filii eius Piassus, Epicadus,
 Scerdis, Verzo et summa adiecta
 efficit istud opus. Est pietas nati que
 hoc auxsisse (sic) videntur et decorant
 facto et docentes esse pios.

Osim toga jedan od ova dva kamena (koji, to nijesam mogao saznati) ima na lijevoj pobočnoj strani riječ HAVE.

Očevidno je, da u prvom napisu u 4. i 6. redu »genitor«, »genitoris« stoji mjesto »genitores«, »genitorum«; na oba napisa riječ je o ocu i majci, kojima je taj nadgrobni spomenik podignut, a ne samo o ocu. Kako da se objasni taj singular? E. Bormann, profesor univerziteta u Beču, bio je dobar, da mi saopći u jednom pismu o tom svoje mišljenje. On drži, da tekst od 3. reda do kraja nije original onoga, koji se je pobrinuo za nadgrobni napis Agirru i Temeji, nego da je pozajmljen s nekoga nadgrobnog spomenika, ali podignutoga ne ocu i majci, nego samo ocu, od njegovoga sina (ili sinova), pa izmijenjen prema novom slučaju, no ipak ne potpuno, već samo na nekim mjestima, dok su druga ostala neizmijenjena, kao da je još riječ o samom ocu. Tako bi naš redaktor bio mjesto »complevit« u 3. redu stavio »compleverunt«, a u redu 5. »nomen matrisque patris(ue)« mjesto, recimo, »nomen genitoris«. Međutim u 4. i 6. redu bio bi ostavio singular »genitor«, »genitoris«, i ako sad već nije bio više govor samo o roditelju, nego o roditeljima. Ovo objašnjenje zadovoljava u velikoj mjeri. Ipak ostaje

nešto čudnovato. Naš redaktor jedanput mijenja pozajmljeni tekst prema novoj prilici, drugi put ga ne mijenja. Kako to da se razumije? Da nije primijetio, da singularu »genitor«, »genitoris« nema mjesta, to nije vjerovatno; on je vidio, da »complevit« u 3. redu ne pristaje za njegov slučaj i da u 5. redu treba pomenuti mjesto oca i oca i majku. Da nije bio u stanju da učini potrebnu izmjenu, to, u koliko se tiče 6. stiha, nije također — izgleda bar — vjerovatno; tu je trebalo samo mjesto »genitoris« reći »genitorum«, pa da sve bude u svom redu. Osim ako nije bio u stanju usljed metričkih teškoća (gledaj niže) da zamijeni u 3. redu singular pluralom, pa je onda, da bi bio konsekventan, ostavio singular i u 6. redu! Svakako, stvar nije jasna.

Ovaj je napis od 3. reda do kraja u stihovima. Prva dva od njih i posljednja dva čine elegijske distihe, dok je treći jedan heksametar s jednom stopom više, a četvrti pravilan heksametar. Pitanje je, da li nijesu i ova dva posljednja stiha prvobitno činili elegijski distih i da li im je sadašnji oblik dao gore pomenuti redaktor. Svakako, on je učinio jednu krupnu izmjenu u prvom od njih, gdje je bilo govora samo o ocu; »matrisque patrisq(ue) njegove su riječi. Ali to još ne znači, da je prvobitno taj stih bio heksametar; on je mogao biti također i heptapodion in duas syllabas. Tom zaključku vodi nas i slijedeći red misli: U 6. redu redaktor je učinio možda također kakvu izmjenu. Ali iz istoga razloga, iz koga je mijenjao prvi stih, uslijed razlike njegovoga slučaja, on to nije učinio (osim što je možda mjesto nomen rekao nomina). Naprotiv ovdje stoji singular »genitoris«, kao što je stajao i u originalu. Drugoga pak razloga, da on mijenja ovaj stih, nije bilo. Onda bi to značilo, da je taj stih i prvobitno bio jedan heksametar, kao što je i sad. A kad drugi stih ovoga distiha nije heptametar, onda ni distih nije elegijski, niti prvi stih mora biti heksametar. Nije dakle isključena mogućnost, da je već u originalu prvi stih bio heptametar i da je s idućim heksametrom pravio jedan naročiti distih. Autor originala nije morao biti neki osobiti pjesnik, te da nas to buni.

Prelazimo na drugi napis.

Smisao redova 3—8 jest ovaj: Otac Gaj naredio je testamentom, da se ovaj spomenik načini njemu i njegovima. Ali sinovi njegovi dodali su sumi, koju je on ostavio, još jednu sumu te oni i ta suma grade ovo djelo. Njihova sinovlja ljubav ogleda se i u tom spomeniku. Vidi se, da su sinovi načinili nadgrobni spomenik mnogo ljepši, oni djelom ukrašavaju i pokazuju, da imaju ljubavi prema roditeljima.

I tekst ovoga napisa, odnosno sad pomenuti redovi, s izuzetkom riječ »et suis — Verzo« nije, kako se čini, naročito napisan za Piassa i braću mu, nego za jednoga sina, koji je ocu podigao nadgrobni spomenik. »Efficit« ne pristaje uz »fili«, nego nas upućuje na subjekat u singularu filius. Za ovo mišljenje govori još jedan razlog, koji ćemo pomenuti malo niže.

U ovom napisu od 3. reda do kraja imamo također u glavnom stihove. Samo su oni ovdje mahom rdavi. »Hoc fieri iussit genitor sibi« je dio heksametra. Čitav je pentametar, ali rdav, »et summa adiecta efficit istud opus« U idućem stihu po svojoj prilici uzeto je »que« kao dužina i prenebregnut je hiatus,

da bi se mogao dobiti jedan heksametar. Najposlije, u posljednjem stihu, drugi slog u »docent« morao je biti smatran za kratak, jer inače ne bi bilo pentametra.

Jedna od ovih metričkih neuputnosti otpada, kad se uzme, da su ovi stihovi bili napisani za jednoga sina, koji je ocu htio da podigne nadgrobni spomenik. Kad bismo mjesto »docent« stavili singular »docet«, onda bi posljednji stih bio jedan pentametar, koji bi se mogao podnijeti. Stih »et summa adiecta« itd. može se donekle ispraviti, ako se uzme, da je »summa adiecta« prvobitno ablativ; onda bismo imali u caesuri dužinu (kao u 8. redu). Idući heksametar bio bi pak pravilan, kad bi se mjesto »hoc« reklo na primjer »sepulcrum«.

Ali tu moramo spomenuti, da redaktor nije imao nikakvoga opravdanog razloga, da mjesto prvobitnoga »sepulcrum« stavlja »hoc«. A ako on nije imao potrebe, da čini izmjene u ovom stihu, onda nam ostaje dvojje da mislimo: ili da je on neznajući, da pravi dobro heksametre, učinio jednu pogriješku, ili da je već autor originala načinio ovaj rdavi heksametar. Kastel Salthua (ili je ovo skraćenica?) dosad nije bio poznat. On je po svoj prilici bio na mjestu, gdje su ova dva napisa nađena, jer prema pismu g. Kujačića i kazivanju g. Dakovića tu ima pod zemljom mnogo ruševina. Za princeps castelli gledaj Pauly-Wissowa: Real-Encyclopädie pod riječi castellum, a za princeps civitatis K. Patsch, Arch. epigr. Unters. z. Gesch. der röm. Provinz Dalmatien III. 26. Ime Temeia valja bez sumnje uporediti s Temaio CIL III 11603 l. Caius je jamačno bio rođeni brat Agirru. Dosad su nam bili poznati samo oblicis Docleates (singular Docleas) i Docleatae prema Doclea (upor. Docliates prema Doclia); ovdje se prvi put javlja Doclates. Ni to nijesmo dosad nigdje imali, da se Docleatae pominju kao civitas. Ime Piassus treba uporediti s imenom Plassus u Eph. Epigr. V. p. 183. 242; taj Plassus bio je također iz Docleje. U ostalom možda na našem napisu treba čitati Plassus (otisak u hartiji baš na mjestu, gdje je ovo sporno slovo, nije sasvim dobar), ili je Plassus pročitano pogrešno mjesto Piassus. Ime Verzo je često na voštanim tablicama i drugim napisima nađenim u Verespataku; tako se zove i jedan Pirusta (CILIII C. VI text. et test.), upor. Verza[li]o (?) u CILIII S 13832.

N. Vulić.